

תוכן העניינים לכרך ד

5	יחידה 8 על גבולה של אירופה: ביוזנטיון והאסלאם
9	פתח דבר
13	חלק א: האימפריה הביזנטית בימי הביניים המוקדמים
15	מבוא / איריס שגריר, אסיה ברזניאק
29	שאלות רומיות, תשובות ביזנטיות: קווי המתאר של תקופת יוסטיניאנוס / מייקל מאס
57	האיקונוקלזם הביזנטי / אסיה ברזניאק
78	מאורעות מרכזיים בתולדות ביוזנטיון 1056-324
	חלק ב: עולם האסלאם בימי הביניים המוקדמים (מאות 7-10) /
81	דפנה אפרת
83	מבוא האסלאם ואירופה
86	פרק א העולם שבו נולד האסלאם
91	פרק ב לידתה של דת
99	פרק ג התפשטות האסלאם: יצירתה של ישות אוניברסלית חדשה
107	פרק ד התהוותו של עולם
115	פרק ה עולם האסלאם ואירופה הנוצרית בימי הביניים המוקדמים
147	מאורעות מרכזיים בתולדות הערבים והאסלאם, 1099-570
149	ביבליוגרפיה
155	רשימת איורים ומפות
157	מקורות האיורים והמובאות

	יחידה 9 הים התיכון במעבר מהעת העתיקה לימי הביניים -
159	דיון בתזה של פירן
163	פתח דבר
165	התזה של פירן: ניתוח, ביקורת ובחינה חדשה / אלפרד פ' הוויגהרסט
173	ערי ימי הביניים / אנרי פירן
193	מוחמד וקרל הגדול / אנרי פירן
213	אנרי פירן ואחדות העולם היס־תיכוני / נורמן ה' ביינס
219	התזה של פירן וגליה במאה ה־5 / ריימונד ון דאם
233	לקרוא את פירן מחדש / פאולו דלוגו
257	מוחמד וקרל הגדול: בחינה חדשה / רוברט ס' לופז
	האסלאם והים התיכון - בחינות מחדשות בדיון על התזה של פירן /
277	עמנואל סיון
285	מקורות האיורים והמובאות
287	מפתח עניינים

יחידה 8
על גבולה של אירופה:
ביזנטיון והאסלאם

איריס שגריר
דפנה אפרת

קראו והעירו
פרופ' יצחק חן, האוניברסיטה העברית בירושלים
פרופ' יהושע פרנקל, אוניברסיטת חיפה
פרופ' אריה קופסקי, אוניברסיטת חיפה

תמונת השער
איקונין המתאר את כניסת ישו לירושלים. פנל אמצעי מטריפטיך שנהב, המאה ה־10.
(Berlin, Staatliche Museen)

תוכן העניינים

9	פתח דבר
13	חלק א האימפריה הביזנטית בימי הביניים המוקדמים
15	מבוא / איריס שגריר, אסיה ברזניאק
15	התקופה המוקדמת
17	קונסטנטינופוליס הבירה
20	יוסטיניאנוס והרקליוס
24	המחלוקת האיקונוקלסטית
26	התנצרות הסלבים
	שאלות רומיות, תשובות ביזנטיות: קווי המתאר של תקופת
29	יוסטיניאנוס / מייקל מאס
29	הקדמה
33	יוסטיניאנוס וימי שלטונו
37	יורשי יוסטיניאנוס
39	קווי המתאר של התקופה
54	טבור העולם: קונסטנטינופוליס והקיסר
57	האיקונוקלזם הביזנטי / אסיה ברזניאק
58	רקע
61	מאיקונומאכיה לנצחון האורתודוקסיה
	מאיקונומאכיה לאיקונוקלזם:
66	ההיסטוריוגרפיה של האיקונוקלזם במאה ה־20
69	קולות חדשים במחקר: מבט איקונוקלסטי על האיקונוקלזם
78	מאורעות מרכזיים בתולדות ביזנטיון, 324–1056

81	חלק ב	עולם האסלאם בימי הביניים המוקדמים (מאות 7-10) / דפנה אפרת
83	מבוא	האסלאם ואירופה
86	פרק א	העולם שבו נולד האסלאם
91	פרק ב	לידתה של דת
99	פרק ג	התפשטות האסלאם: יצירתה של ישות אוניברסלית חדשה
107	פרק ד	התהוותו של עולם
115	פרק ה	עולם האסלאם ואירופה הנוצרית בימי הביניים המוקדמים
115		הנצרות מתבוננת באסלאם
122		האסלאם מתבונן בנצרות
126		בני אירופה והמוסלמים: דימויים הדדיים וקשרי גומלין
132		המוסלמים מגלים את אירופה
147		מאורעות מרכזיים בתולדות הערבים והאסלאם 1099-570
149		ביבליוגרפיה
155		רשימת איורים ומפות
157		מקורות האיורים והמובאות

פתח דבר

יחידות הקורס עד כה עקבו אחרי תהליך התפוררותה של האימפריה הרומית במערב והתהוותן של הממלכות הגרמאניות בשטחיה. אף שממלכות חדשות אלה היו יחידות מדיניות נפרדות, היו להן גם כמה קווים מאחדים: הדת הנוצרית בנוסחה הרומי הקתולי (בתחילה החזיקו אחדות מהן בנצרות האריאנית, אך בהדרגה עברו כולן לנצרות הקתולית), השפה הלטינית כשפת הפולחן והחוק, והמורשת התרבותית ששרדה בשפה זו. קווים מאחדים אלה ייחדו את אירופה המערבית מן העולם שהתהווה ממזרח לה ומדרום לה. מן המאה ה־4 התקיימו באימפריה הרומית שתי בירות – רומא וקונסטנטינופוליס, ועם היחלשות האימפריה במערב נע בהדרגה מרכז הכוח שלה מזרחה, אל עבר קונסטנטינופוליס. תרבותה של האימפריה הרומית המזרחית, שתיקרא לימים בשם ביזנטיון, היתה יוונית, ואף שדתה היתה נוצרית, וההבדלים הדוגמטיים בינה לבין המערב היו זעומים, הרי המנהג, הנוסח והסגנון שהתפתחו בה יצרו דת בעלת גוון שונה. גם ההתפתחות המוסדית של הנצרות הביזנטית היתה שונה, שכן בראשה עמד השליט החילוני, האימפרטור הביזנטי – שליט האימפריה וראש כנסייתה. בנוסף, האימפריה הרומית המזרחית לא היתה יחידה דתית מונוליטית, והתקיימו בה קבוצות נוצריות שונות שנבדלו זו מזו לא רק בשפה ובמנהג אלא גם בדוקטרינה. עולה מכך, כי האימפריה המזרחית היתה יחידה מדינית מגובשת ואחידה מהבחינה הפוליטית אך מפוצלת מהבחינה הדתית והתרבותית, במהופך מן המערב, שבו האימפריה התפוררה ליחידות פוליטיות נפרדות, אך שררה בו אחדות דתית ותרבותית רבה.

האימפריה הרומית המזרחית הוסיפה להתקיים אלף שנה לאחר התפרקות האימפריה במערב, אך שטחיה הצטמצמו מאוד במאה ה־7, עם כיבושי האסלאם. בשם הדת המונותאיסטית החדשה פרצו עמים ערבים לארצות המיושבות שמעבר לגבולה הצפוני של ארץ ערב, ערש לידתה. בתוך כמאה שנה נוצר סדר מדיני חדש ברחבי חצי האי ערב, בעיראק, בסוריה וארץ ישראל, במצרים ובצפון אפריקה ואף בחלקים מספרד.

העולם שהתהווה בארצות שכבשו הערבים היה שונה שוני רב מן העולם שקדם לו ומן העולם שהתקיים מעבר לגבולותיו. שפתו היתה השפה הערבית, מרכזו הדתי היה במכה שבחצי האי ערב, ובראשו עמדה ח'ליפות אסלאמית-ערבית. שלא כגרמאנים, כובשיה של אירופה, לא נטמעו הכובשים הערבים בדתם ובתרבותם של הנכבשים. אדרבה, בתוך שנים לא רבות היתה הערבית לשפתם של רבים מן העמים הנכבשים, והציוויליזציה הערבית היתה לתרבותם. ציוויליזציה חדשה זו, אכן, ראתה את עצמה גם כיורשת וכממשיכה של התרבויות שפינו לה את מקומן, אך אופייה היה חדש וייחודי.

אף שבדרך כלל נהוג לספר בנפרד את סיפורן של שלוש הציוויליזציות הללו – ביוזנטיון, האסלאם ומערב אירופה, כמעין שלושה סיפורים שהתרחשו בנפרד זה מזה, אין היום ספק שהתקיימו ביניהן קשרים, מגעים ואפילו השפעה, אף כי מידת עוצמתם השתנתה מעת לעת וממקום למקום. הגישה המתמקדת באירופה הקתולית ומתעלמת מן הנעשה מעבר לגבולותיה, או הרואה את המאורעות והתהליכים המתחוללים בעולם הביזנטי ובעולם המוסלמי כשוליים למהלך ההיסטוריה האירופית ולהתפתחות תרבות המערב, מצמצמת את התמונה ומשבשת אותה. אפשר אף לומר שדווקא אזורי הגבול, שהיו אזורי המגע הבין תרבותי, הם לעתים אלה שבהם התרחשו ההתפתחויות הייחודיות ביותר, אלה שינקו מכל הציוויליזציות שהתחככו בהם והביאו לא אחת לפריחה תרבותית יוצאת דופן, כמו למשל בספרד או בדרום איטליה.

ביחידה זו נבקש אפוא להביט אל מעבר לגבולותיה של אירופה הנוצרית הקתולית – אל חופיו המזרחיים והדרומיים של הים התיכון, האזורים שבהם שלטה האימפריה הביזנטית ושבהם התהוותה האימפריה האסלאמית. חלקה הראשון של היחידה עוסק בביוזנטיון. לאחר מבוא קצר ובו סקירה כרונולוגית של ההתפתחויות העיקריות שאירעו בה, נביא שני מאמרים הנוגעים בפרשיות מרכזיות בתולדות ביוזנטיון, פרשיות שהדין פרצו את גבולותיה הגיאוגרפיים של האימפריה הביזנטית ואת גבולות הזמן שבהם ארעו. הראשון הוא מאמרו של מייקל מאס, "שאלות רומיות, תשובות ביזנטיות: קווי המתאר של תקופת יוסטיניאנוס". המאמר עוסק במאה ה-6, שזכתה לכינוי "המאה הרומית האחרונה" ושמציינת במחקר ההיסטורי את המעבר של העולם היס-תיכוני מהעת העתיקה לימי הביניים. זו התקופה שבה החלה מסתמנת הישות החדשה שתיקרא בהיסטוריוגרפיה "ביוזנטיון". זו גם התקופה שבה חגגה התרבות הנוצרית את נצחונה והשליטה את נקודת המבט שלה על כל תחומי התרבות והיצירה. ביוזנטיון היתה אימפריה נוצרית וקונסטנטינופוליס בטבורה.

המאמר השני, "האינקוולוזם הביזנטי", עוסק במאבק סביב פולחן האינקונות (ייצוגים חזותיים של דמויות מרכזיות בסיפור הנוצרי) שהתחולל בביוזנטיון במאה ה-8 ובמחצית הראשונה של המאה ה-9, והוא נושא מרכזי בתולדות ביוזנטיון ובתולדות הנצרות בכלל. המאמר מציג את התפיסות ההיסטוריות השונות בחקר הנושא, ההופך כך גם למקרה מבחן

בחקר סוגיה היסטורית מימים עברו שיש לה היבטים פוליטיים, חברתיים ותרבותיים מרחיקי לכת.

חלק זה של היחידה מסתיים ברשימת מאורעות מרכזיים בתולדות ביוגנטיון בשנים 324–1056.

חלקה השני של היחידה, שנכתב בידי חוקרת האסלאם דפנה אפרת, מציג קווי מתאר להתהוותו של העולם האסלאמי ולהתפשטותו. בסיום נתמקד בזיקה שבין עולם האסלאם לעולם הנוצרי הקתולי, זיקה המתבטאת הן במגעים (אמנם מועטים בתקופה זו) הן בדימויים הדדיים.

היחידה השנייה בכרך זה משלימה את התמונה ועוסקת בים התיכון בתקופת המעבר מן העת העתיקה לימי הביניים. בכך בעצם נסגר מעגל. בראשיתו של הקורס הוצג העולם של שלהי העת העתיקה שהתקיים סביב הים התיכון כים פנימי, "הים שלנו" (*mare nostrum*), ושעל חופיו התפשטה הדת הנוצרית החדשה. היחידות הבאות סוקרות את התפוררותו של העולם הזה ואת הציוויליזציה החדשה שנוצרה במערבו. בסופה של התקופה הידועה כימי הביניים המוקדמים, שוכנות לחופיו של הים התיכון שלוש ציוויליזציות גדולות ושונות זו מזו בדתן, בשפתן ובתרבותן, והים התיכון מפריד אך גם מקשר ומתווך ביניהן.